

3. mezinárodní konference e-ICOLC

International Coalition of Library Consortia in Europe (e-ICOLC – Mezinárodní koalice konsorcií knihoven v Evropě) je součástí celosvětového neformálního sdružení ICOLC, které zahrnuje více než 150 konsorcií knihoven z celého světa. Hlavní prezentace tohoto sdružení na internetu je dostupná na stránkách knihovny Yale University, konkrétně na <http://www.library.yale.edu/consortia/>. Prostřednictvím tohoto neformálního fóra mohou jednotlivá konsorcia diskutovat o svých zkušenostech, hledat nová řešení problémů.

Na různých setkáních ICOLC jsou prezentovány nové elektronické informační zdroje, cenové praxe distributorů či provozovatelů elektronických služeb a další důležité otázky zaměřené na účelné fungování konsorcií pro nákup informačních zdrojů do knihoven.

Také tyto otázky byly předmětem již třetího ročníku setkání evropských konsorcií knihoven, které se tentokrát konalo ve finském městě Espoo nedaleko Helsinek od **29. 11. do 1. 12. 2001**. O organizační stránku konference se postarala finská národní knihovna. Konference se zúčastnilo více než 100 účastníků z 27 zemí Evropy i ze zámorí.

Ve velké míře byli přítomni také zástupci zemí střední a východní Evropy, a to zejména ve spojitosti s probíhajícím projektem eIFL Direct. Tento projekt zajišťuje Open Society Fund v Budapešti, kterému se podařilo zpřístupnit ve více než 39 zemích (tzv. země v přeměně, angl. countries in transition) elektronické plnotextové a bibliografické databáze firmy EBSCO. V budoucnu se počítá s vytvořením samostatného konsorcia těchto a dalších zemí, které by bylo na OSI nezávislé, a proto jsou podobná setkání vítanou možností získat nové informace, postřehy a rady od zkušenějších.

Třídenní program byl rozdělen do několika bloků. Prostor byl dán přednášejícím z řad knihovníků, kteří prezentovali jednak teoretické otázky, ale i praktické informace o konkrétní situaci, a představitelům nakladatelů či producentů elektronických informačních zdrojů, které jsou častým předmětem zájmu konsorcií knihoven.

Úvodní příspěvek prvního dne, který přednesl Fred Friend z University College London, byl věnován obecně

trendům v elektronickém publikování. Zmíněny byly důležitost seriálové produkce především ve vědecké komunikaci, změny spojené s rozmachem elektronického publikování včetně navazujících změn ve vztazích mezi jednotlivými subjekty: autory, nakladateli, distributory, knihovnami a uživateli. Spolupráce knihoven se v souvislosti s využíváním elektronického prostředí jeví jako nezbytná. V tomto směru vznikají také různé mezinárodní aktivity, jako např. SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) či OAI (Open Archives Initiative). V následné diskusi byla zdůrazněna nutnost apelovat na státní orgány při zajišťování kvalitních informačních zdrojů, především v univerzitním a vysokoškolském prostředí.

Další část programu tvořil velmi zajímavý blok příspěvků, které mapovaly **zkušenosti s elektronickými informačními zdroji** a potažmo s **konsorciálními nákupy** v pobaltských zemích, v zemích střední a východní Evropy a v rámci projektu eIFL Direct. **Pobaltské země** (Estonsko, Litva, Lotyšsko) hodnotila Emilija Banionyte z Litevské knihovnické asociace. V úvodu uvedla některá čísla o knihovnách v jednotlivých zemích, zmínila účast knihoven v projektu CELIP¹⁾ a hovořila o dostupných elektronických informačních zdrojích a o konsorciích. V pobaltských zemích jsou některé zdroje předplaceny (EBSCO, LITLEX, WoS atd.), do některých jsou poskytnuty zkušební vstupy, tzv. trialy (OCLC, ScienceDirect, ProQuest atd.). V každé zemi funguje konsorcium, které je zaměřeno především na automatizaci a katalogizaci: ELNET (Estonsko), LINC (Lotyšsko), LMBS (Litva).

Země **střední a východní Evropy** hodnotil Jaroslav Šušol z Univerzitní knihovny v Bratislavě. Do svého příspěvku zahrnul Bulharsko, Českou republiku, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Slovinsko. V Bulharsku vzniklo především konsorcium 5 univerzitních knihoven pro nákup CCC (Current Content Connect). V případě České republiky bylo zmíněno několik dílčích konsorcií k jednotlivým produktům, které byly významně podpořeny státem. V Maďarsku funguje asi 20 malých konsorcií, v Rumunsku žádné konsorcium není. Na Slovensku neexistuje též žádné oficiální konsorcium, aktivní jsou většinou pouze větší knihovny. Slovinsko má v tvorbě konsorcií nejdelší tradici, jejich souborný katalog COBISS funguje už od konce 80. let a nyní zpřístupňuje také některé databáze.

Anna Maria Balogh z Open Society Institute v Budapešti mluvila o praktických problémech s tvorbou konsorcií na příkladu plánovaného vzniku konsorcia zemí nyní sdružených v rámci projektu **eIFL Direct**. Je potřeba vyřešit otázky spojené s financováním či marketingovou strategií a jejími nástroji. V současném konsorciu se objevují problémy s platbou za zdroje, s neúspěšností školení, s nedostatkem počítačů v některých zemích nebo s jazykovou bariérou. Dále hovořila o rozšíření tematického záběru projektu na oblasti vědy a techniky (Science and Technology) či na medicínu (eIFL Health, ve spolupráci OSI a Světové zdravotnické organizace WHO).

V průběhu celého jednání se vystřídala řada **nakladatelů** či **producentů databází**, např. zástupci nakladatel-

ství Elsevier, Kluwer, Taylor & Francis nebo Nature, poskytovatelé databází TD-Net či služby Ingenta.

Odpolední jednání druhého dne bylo rozděleno do dvou souběžných sekcí: 1. Odkazy a identifikátory – jak vypadá budoucnost, 2. Využívání statistik.

Sekce **Odkazy a identifikátory – jak vypadá budoucnost** byla zaměřena na aktuální a vysoce odborné téma týkající se identifikace elektronických zdrojů. Prvním přednášejícím byl Juha Hakala z helsinské národní a univerzitní knihovny. Hovořil o vícevrstvé identifikaci, která zahrnuje autorské identifikátory (ISADN), identifikátory děl (ISO), identifikátory pro vydávání děl (ISBN a ISSN) a identifikátory pro příspěvky (SICI, BICI). Druhým přednášejícím byl Herbert van de Sompel z British Library. Ve své přednášce se podrobně zabýval technickými změnami v přístupech k elektronickým informačním zdrojům (OPAC, referenční zdroje, bibliografické záznamy, plno-textové záznamy). Vyhledávací služby, které mohou být rozděleny na statické a dynamické (DOI, URN, URL a SFX), jsou pro elektronické zdroje komplikované, ale vytvoření efektivních propojovacích služeb je pro vyhledávání na webu velice důležité.

V sekci o **využívání statistik** zazněly 2 příspěvky, které byly doprovázeny poměrně bohatou diskusí. V prvním teoretickém příspěvku hovořila Hazel Woodward z Cranfield University o významu statistik, tedy především o tom, co lze ze statistik vyčíst a jak je interpretovat. Připomenula, že statistiky jsou dobrým výstupem pro instituce, které poskytují finanční zajištění nákupu a provozu zdrojů. Zmínila také význam statistik pro konsorcia a jejich různé formy (pro jednotlivé členy, pro celé konsorcium, vzájemné porovnání). Statistika jsou nástrojem pro další strategické plánování, lobbování i pro zhodnocení finančních prostředků. Různé světové iniciativy nabízejí různé přístupy ke statistikám, např. ARL (Association of Research Libraries), ICOLC či NCLIS (U.S. National Commission on Libraries and Information Science). Online statistiky by měly být spolehlivé, věrohodné, důsledné a porovnatelné. Ve Velké Británii vytvořili JISC (Joint Information Systems Committee), ALPSP (Association of Learned and Professional Society Publishers) a PA (Publishers' Association) společně webovou stránku pro podporu práce se statistikami na URL <http://www.usagestats.org>.

O praktickém využití statistik hovořil Fred Friend z University College London, konkrétně šlo o britskou iniciativu NESLI (National Electronic Site Licence Initiative). Statistická data jsou nezbytná z hlediska využitelnosti veřejných financí. V počátku fungování NESLI bylo nutné předložit určité údaje už při první nabídce od nakladatelů.

V diskusi byly řešeny otázky týkající se zkušeností s jednotlivými nakladateli či producenty databází z hlediska poskytování statistik. Dalším okruhem bylo **právní postavení konsorcií** v jednotlivých zemích, které hraje důležitou roli v možnosti vyjednat s nakladateli. V mnoha zemích působí konsorcia pouze jako volná sdružení, která nemohou disponovat s penězi.

Poslední den zazněly další příspěvky o situaci v evropských zemích, konkrétně ve Španělsku a severských zemích. Sekci doplnila informace o kanadském národním projektu zaměřeném na nákup elektronických zdrojů.

Ve **Španělsku** působí řada regionálních konsorcií, a to vesměs na univerzitní půdě. Zde se také potýkají s různými problémy. Zdroje bývají často málo využívány, protože tradiční výuka s nimi příliš nepočítá, problémem je také slabá znalost angličtiny jak učitelů, tak i studentů. Konsorcia však nejsou určena pouze pro nákup zdrojů, řada z nich spolupracuje i v jiných oblastech, např. souborné katalogy, meziknihovní výpůjční služba, TOC databáze (Table Of Content – přehledové databáze), vysokoškolské odborné práce v elektronické podobě.

V **severských zemích** působí jednotlivé orgány pro sdílení elektronických zdrojů v rámci každé země. Ve Švédsku je to BIBSAM, oddělení pro národní koordinaci a rozvoj při Královské knihovně ve Stockholmu, která plní funkci národní knihovny. V Norsku se o národní koordinaci stará Národní kancelář pro vědeckou dokumentaci Akademické a speciální knihovny v Norsku (RBT). Ve Finsku existuje projekt FinELib působící při národní knihovně. Zabývá se mnoha činnostmi od vyjednávání licencí, přes statistiku až po webovou prezentaci. Na Islandu působí Řídící výbor pro přístup k elektronickým materiálům, zaštitěný místní národní a univerzitní knihovnou. V Dánsku se o přístup k elektronickým zdrojům, zejména v univerzitní sféře, stará Dánská elektronická vědecká knihovna DEFF. V rámci severských zemí funguje také vzájemná mezinárodní spolupráce, kterou podnítila mimo jiné také podobnost jazyků a kultur.

Krátkým vstupem mimo program obohatila tuto sekci také informace o iniciativě **řeckých knihoven**, které společně s knihovnami ze **Španělska, Portugalska a Itálie** vytvořily sdružení SELL (Southern European Libraries Link). V listopadu 2001 se konalo jejich první společné setkání.

O národním **kanadském projektu** pro elektronické zdroje informoval jeho představitel Tim Mark. CNSLP (Canadian National Site Licensing Project) je pilotní projekt změřený především na akademickou oblast a podporovaný kanadskou vládou (50 milionů USD). Předmětem projektu je obsah zdrojů, podpora interaktivní výuky a informační gramotnosti, garance ekonomické výhodnosti, zajištění lidských zdrojů a tvorba různých úrovní přístupu ke zdrojům. V tříletém projektu je zapojeno 64 univerzit. Národní akademická licence byla sjednána se 7 poskytovateli elektronických zdrojů a služeb včetně např. Springer-LINK. V rámci tohoto konsorciálního nákupu bylo ušetřeno zhruba 34 % nákladů, které by jinak jednotlivé univerzity musely vydat. Důsledky jsou také politické, neboť knihovny začaly být považovány za instituce vhodné pro strategické investice a jejich hodnota se tak zvýšila.

Poslední odbornou část konference tvořila sekce věnovaná **cenové politice** a cenovým modelům. V teoretickém úvodu nastínila Kari Stange ze švédské Královské knihovny různé modely plateb za elektronické zdroje, které mohou či nemusí být vázány na tištěné verze časopisů.

Zmíněny byly i různé konsorciální modely, které nabízejí někteří nakladatelé, producenti databází či jejich poskytovatelé. Diskuse se pak týkala jednotlivých dílčích problémů, které mají konkrétní knihovny či konsorcia knihoven s určitými poskytovateli.

Na závěr vystoupila ještě s krátkou informací Tuula Haavisto, která se angažuje v otázce právního zajištění konsorcií knihoven především v zemích střední a východní Evropy.

Konference e-ICOLC přinesla řadu zajímavých námětů a informací, které mohou být velmi užitečné a inspirativní. Vytváření konsorcií knihoven je v České republice vcelku novou záležitostí, ovšem poměrně štedrý program Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na podporu Informačních zdrojů pro výzkum a vývoj umožnil knihovnám získat řadu významných elektronických zdrojů a s nimi i určitou nutnost zamyslet se nad konsorciál-

ním přístupem k nim. Konsorcia se všeobecně jeví jako výhodná forma pro nákup kvalitních zahraničních zdrojů. Státní podpora je v současné situaci zatím nezbytná, což ovšem nebrání knihovnám mapovat si situaci ve vytváření konsorcií.

Poznámky:

- 1) CELIP působí pod organizací EBLIDA od listopadu 2000 v 10 zemích střední a východní Evropy (Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko).

Hana Nová – Petra Pěnkavová
Národní knihovna ČR

